

Jasenka Kranjčević

Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i
stanovanja
HR - 10000 Zagreb, Ulica Republike Austrije 20

Izvorni znanstveni članak • Original Scientific Paper
UDK • UDC 711.437:728.12 (497.5)"1844/1949"

Znanstvena klasifikacija • Scientific Classification

Područje: Tehničke znanosti • Section: Technical Sciences

Polje: Arhitektura i urbanizam • Field: Architecture and Urban Planning

Grane • Branches: 2.01.02 urban. i prost. planiranje • Urban and Region. Planning
2.01.04 razvoj urbanizma • Urban Development

Rukopis primljen • Manuscript Received: 01.02.1999.

Članak prihvaćen • Article Accepted: 15.06.1999.

Prilog poznavanju prostornog planiranja ruralnih prostora/sela u Hrvatskoj od sredine XIX. do sredine XX. st.

The Spatial Planning of Croatian Rural Regions/Villages from the mid-19th to mid-20th c.

Ključne riječi • Key words

Hrvatska	Croatia
obnova sela	village reconstruction
osnivanje sela	village foundation
preseljenje sela	village relocation
regul./prostorni plan	regulation/spatial plan

Sažetak • Abstract

U radu se opisuju promjene u pristupu izrade i načinu izrade regulacijskih/prostornih planova za prostor sela u Hrvatskoj od sredine XIX. do sredine XX. st. Analiza navedenih promjena bazirana je na konkretnim primjerima. Radi lakšeg shvaćanja promjena, vremensko razdoblje od sredine XIX. do sredine XX. st. podijeljeno je na tri dijela.

In this paper the author presents changes in the approach to and formulation of regulation/spatial plans for rural areas in Croatia from the mid-19th to the mid-20th c. Analysis of changes is based on specific examples. The period from the mid-19th to the mid-20th c. is divided into three parts to make the changes easier to understand.

1. Uvod / Introduction

1 Proces urbanizacije ne razumijeva samo migriranje stanovništva iz sela u grad, nego i preobrazbu gospodarske strukture, složeniju podjelu rada, uslužnih službi i organizacije života uopće, povećan dohodak i opći napredak. Ona je na pojedinih područjima različitog intenziteta, a vodi smanjenju seoskoga i porastu gradskog stanovništva i sve većoj koncentraciji u gradovima.

2 U knjizi: Mirković, 1985: 53. naveden je podatak da je u Hrvatskoj i Slavoniji (tadašnja teritorijalna podjela) početkom XIX. st. živjelo oko 1,2 mil. stanovnika, a već 1890. g. 2 186 410 stanovnika. Hrvatska i Slavonija tada su imale 21 grad, a 14 ih je imalo više od 5 000 stanovnika, a više od 10 000 stanovnika imali su Zagreb, Osijek, Zemun i Varaždin.

Vidjeti: Marinović Uzelac, 1986: 67. U knjizi se nalaze podaci da se 1800. g. u svijetu poljoprivredom bavilo 95 % stanovništva, a samo 170 godina kasnije poljoprivredom se bavilo 64% ukupnog stanovništva.

Nadalje, sredinom XIX. st. u Hrvatskoj selo i seljak postaju predmetom istraživanja, pa se pojavljuju prve folklorišičke monografije. Kao pisci takvih djela tog vremena ističu se Stanko Vraz, Ognjeslav Utješinović, Baltazar Bogišić i dr. U Trstu je 1882. g. u povodu proslave 500. obljetnice pripajanja Trsta Austriji na izložbi izložen hrvatski paviljon od drva sa seoskim detaljima i motivima.

3 Godine 1841. osnovano je *Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo* u Zagrebu. Godine 1855. u Zagrebu počinje izlaziti "Gospodarski list", koji i danas izlazi. Godine 1860. u Križevcima se osniva *Kraljevsko gospodarsko šumarsko učilište*.

4 Godine 1896. u Zagrebu počinje izlaziti "Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena".

J. Holjac i M. Pilar, 1906. g. putuju Hrvatskom i objavljuju četiri mape *Hrvatski građevni oblici*.

5 Zagreb 1865. g. dobiva svoju prvu regulacijsku osnovu, koju dopunjuje 1887. g.

6 Živković, Horvat, 1987: 421.

Razvoj industrije i urbanizacija¹ glavna su obilježja društva XIX. i prve polovice XX. st. Razvoj industrije i primjena parnih strojeva omogućuju intenzivnije gospodarenje poljoprivrednim zemljištem.

Brojne socio-gospodarsko-kulturne promjene mijenjaju poglede na selo, a time i odnos prema njemu.²

U Hrvatskoj sredinom XIX. st. završava premjer zemljišta, započinje melioracija, šire se pašnjaci, razvija se stajsko stočarstvo, osnivaju se poljoprivredne škole i poljoprivredna udruženja, tiskaju se časopisi.³

Selo mijenja svoja funkcionalna, formalna i kulturološka obilježja, a običaji i ruralna graditeljska baština sve više dobivaju kulturološko značenje.⁴

Sve je osjetnija potreba da se prostornoplanerska aktivnost (u tadašnjem smislu), započeta u industrijskom gradu, s gradskom problematikom (urbanizam)⁵, primijeni i na područje sela. U idućih sto godina prostorno je planiranje zbog stvaranja novih društvenih vrijednosti proširilo svoje područje djelovanja, ciljeve, zadatke, nositelje planiranja, instrumente planiranja te način financiranja.

Iako selo polako dobiva na značenju, uopćeno gledajući, selo je u Hrvatskoj zapušteno. Vodi se loša agrarna politika, u njemu živi obespravljeno i pauperizirano stanovništvo koje preživljava od autarkičnog načina poljoprivredne proizvodnje. Sanitarno-tehnički i higijenski uvjeti života i stanovanja u selu su loši.

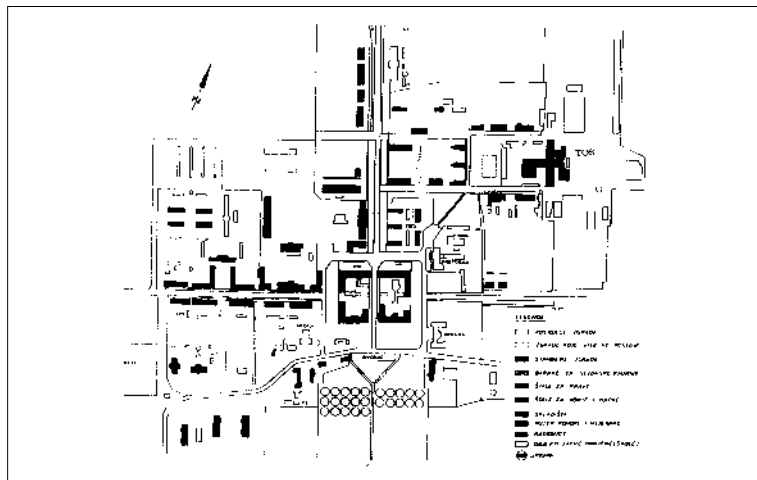
Iako su naselja u Hrvatskoj uglavnom nastala tijekom XVIII. i u prvoj polovici XIX. st., još se uvijek stvaraju nova.

Prikaz sljedećih konkretnih primjera regulacija novoosnovanih te obnovljenih ili preseljenih sela ima cilj pokazati kako se mijenjao pristup i način prostornog planiranja sela te zakonska regulativa u vezi s tim.

2. Razdoblje od sredine XIX. st. do Prvoga svjetskog rata / Period from the mid-19th c. to the First World War

2.1. Pustare / Desolated Areas

U Slavoniji i Baranji počinju se rabiti poljoprivredni strojevi, pa se povećava poljoprivredna proizvodnja. Stvara se poljoprivredni višak koji se izvozi. Kapital se akumulira u poljoprivredi, pa se, slijedom toga, traži drugačije organiziranje prostora koje odgovara intenzivnijoj poljoprivrednoj proizvodnji. Izvozi se vino, vuna i pšenica, šire se pašnjaci i razvija se stajsko stočarstvo. Traži se nova prostorna organizacija koja će prostorno-funkcionalno biti prilagođena suvremenim načelima poljoprivredne proizvodnje. Izgrađuje se petnaestak novih proizvodno-stambenih jedinica, naselja, tzv. pustare. Građene su planski, primjenom sustava zoninga, ali ne po istoj matrici koja se ponavlja nego je svaka pustara prilagođavana pojedinačnoj situaciji. Na pustarama se najprije grade gospodarske zgrade, a kasnije i stanovi. Osnovna prostorna jedinica svake pustare jest proizvodna jedinica - gospodarsko dvorište, dok su zgrade za stanovanje bile grupirane i najviše stotinjak metara udaljene od gospodarskog dvorišta. Na zgradama u gospodarskom dvorištu očituje se poznavanje tehnologije poljoprivredne proizvodnje pa su u skladu s tim i međusobno raspoređene. Stanovi za činovnike, majstore i stalne radnike bili su izgrađeni od cigle, dok su barake za sezonske radnike izvedene od drveta. Redovito neznatno izdvojena u okružju malog parka, bila je upravna zgrada s upraviteljevim stanom u njoj.⁶

SL. 1. Pustara Kneževo

Izvor • Source
Živković, Horvat, 1986.

FG. 1. Kneževo desolated
area

Oblikovanje kuća na pustarama nije slijedilo strogu funkcionalističku prostornu organizaciju, pa su vanjska pročelja kuća najviših staleža na pustari oblikovana historicističkim i secesijskim elementima.

Poznate su pustare dunavskog područja *Mirkovac*, *Jasenovac*, *Brestovac*, *Zlatna Greda*, *Sokolovac*, *Šebešir* i *Kozjak*, a dravskog područja *Malo Kneževo* (središnje upravno naselje), *Sudaraš*, *Zeleno Polje* i *Širine*.⁷

Od navedenih pustara najveća je pustara *Mirkovac*. Iako je tijekom XX. st. poljoprivredna proizvodnja doživjela mnoge promjene, još se uvijek lako "iščitava" osnovna organizacija pustare.

Malo kasnije, 1912. g. izgrađeno je tipično industrijsko naselje *Šećerana* kod Belog Manastira.

Iako zasada nisu poznati autori planskih osnova pustara, one se mogu povezati s planiranim industrijskim i radničkim naseljima tog vremena.

2.2 Planirana sela / Planned Villages

■ Ferdinandovac

Drugi primjer planiranja ruralnih naselja jest prikaz planiranog preseljenja sela s lijeve na desnu obalu Drave, na prostoru današnje Koprivničko-križevačke županije. Selo *Ferdinandovac*, prvobitno *Brod* (neko vrijeme *Jelačićevo*) preseljeno je zbog čestog plavljenja Drave, a time i zbog pojave različitih bolesti.⁸ Uz prethodno odobrenje cara, cijelo selo planski su regulirali vojni inženjeri u smjeru sjever – jug, sa šest pokrajinskih ulica istok – zapad i trgom usred sela.⁹

Cijelo selo izgrađeno je uz pomoć vojske 1844. g. Tako je 830 stanovnika preseljeno u jednom danu u 83 novoizgrađene drveno-zemljane kuće.

Ta regulacijska osnova, s jednostavnim pravokutnim shemama ulica, što su je izradili vojni inženjeri zadovoljavala je vodosigurnosne i protupožarne uvjete te ondašnje higijenske zahtjeve. Nije poznata stara katastarska izmjera sela Brod u svrhu njegove analize, ali je novo selo Ferdinandovac regulirano tako da su stambene kuće smještene na istoj građevinskoj liniji uz ulicu, a gospodarske zgrade u dvorištu.

Iako se danas u selu ne mogu pronaći navedene kuće, ipak je prepoznatljiva sačuvana (a i nastavljena nepisana) pravilna regulacija ulica, a kuće su najčešće smještane na jednoj građevinskoj liniji.

7 Ibidem.

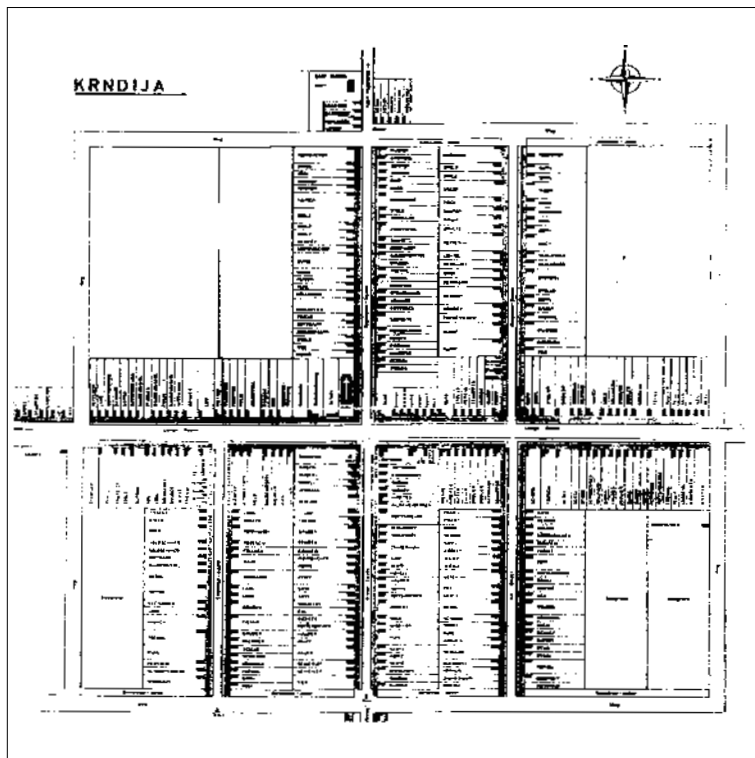
8 Vidjeti: Cvekan, 1974.

9 Vidjeti na kraju članka: *Kronološki pregled osnovanih (obnovljenih) preseljenih naselja u Hrvatskoj od sredine XIX. do sredine XX. stoljeća.*

**SL. 2. Selo Krndija
1931. g.**

Izvor • Source
Geiger, 1993.

FG. 2. Krndija village,
1931

■ Josipovac, Jurjevac i Krndija

Radi dobivanja plodnog zemljišta, biskup J. J. Strossmayer dao je iskrčiti nekoliko tisuća jutara đakovačke šume. Kako je krčenje i čišćenje šuma popraćeno troškovima te zahtijeva stalnu radnu snagu, Strossmayer je osnovao i naselio selo *Josipovac* Slovaca (kao radničku koloniju, kasnije stalno naselje 1881/82. g.), *Jurjevac* Slovaca i Česima (kao radničku koloniju, kasnije stalno naselje 1881/82. g.) i *Krndiju* različitim narodima, pretežito Nijemcima 1882/83. g.¹⁰ Svaka je doseljenička obitelj dobila deset jutara šume za 50 forinti po jutru.

Sela Josipovac i Jurjevac regulirana su uz cestu, s pravilnim paralelnim parcelama orijentiranim u smjeru istok – zapad, a kuće su locirane uz sjevernu među, ali dovoljno međusobno udaljene radi sigurnosti od požara. U dvorišnom dijelu smještene su gospodarske zgrade.

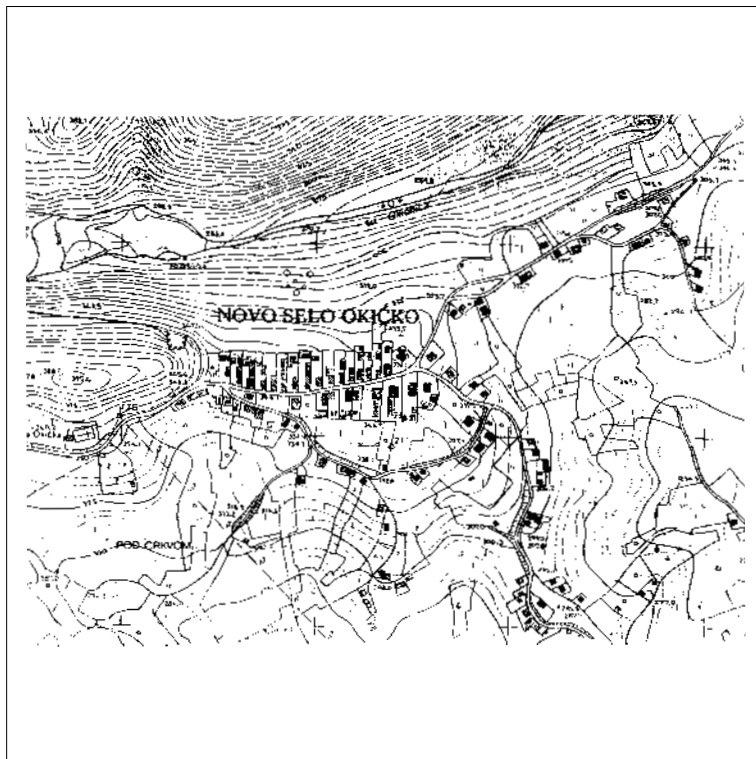
Selo Krndija regulirano je na isti način, ali se mnogo brže širilo i naseljavalo uz novoosnovane regulirane pravokutne ulice¹¹ (sl. 2). Nakon 34. godine postojanja Krndija postaje samostalna općina i za tadašnje prilike vrlo moderno uređeno selo. Tako je 1931. godine selo imalo već 1 400 stanovnika i 324 kuće.

Nažalost, Krndija, osim kao primjer naseljavanja, može poslužiti i kao primjer naglog iseljavanja sela. Naime, u samo jednoj noći 17. listopada 1944. godine selo je gotovo u cijelosti napušteno.

Tako je selo Krndija sa samo nekoliko stanovnika danas tužna slika nekad bogatoga i naprednog sela.

¹⁰ Geiger, 1993: 22-23; Geiger, 1996.

¹¹ Vidjeti: *Kronološki pregled...*

SL. 3. Novo Selo Okičko Izvor • Source
Kremenić, 1993.**FG. 3. New Okić Village**

■ Novo Selo Okičko

Sljedeći poznati primjer prostornoplanske regulacije jest gradnja sela *Novo Selo Okičko*¹² (sl. 3), nakon što je zbog klizanja tla nestalo selo *Popov Dol*.¹³ Uz financijsku i organizacijsku pomoć Hrvatske zemaljske vlade 1912. g. izgrađeno je novo selo uz jednu ulicu, s pravilnim paralelnim parcelama i tipskim ciglenim kućama orijentiranim okomito na prometnicu.

2.3. Zakonska regulativa / Legislation

Od 1788. do 1879. g. za područje Hrvatske pod vlašću Habsburške i Austro-Ugarske Monarhije gradnja se provodi u skladu s *Protupožarno-građevno-redarstvenim propisom*¹⁴. Izvođači kuća i naselja su vojnici ili sami doseljenici.

Od 25. ožujka 1879. g. na snazi je *Osnova za građevni red za trgovišta i sela u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji*. Već 1900. g. stupaju na snagu novi *Građevni redovi (I, II, III)* u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji.

Za područje Kraljevine Dalmacije od 1886. g. na snazi je *Građevni pravilnik za Kraljevinu Dalmaciju*, a za tadašnju grofoviju Istru od 1886. g. primjenjuje se *Rigolamento edile per margraviato D, Istria*.

Poznate regulacijske planove za osnivanje novih ili rekonstrukciju postojećih sela iz tog razdoblja izrađivali su vojni inženjeri ili mjernici, a karakterizira ih pravilna i jednostavno čitljiva regulacija, s tipskim drveno-zemljanim kućama smještenim uz ulicu, pri čemu su zadovoljavani osnovni tehnički i higijenski uvjeti. Pustare svojim prostornoplanskim i arhitektonskim položajima pokazuju visok stupanj iskorištenosti prostora za poljoprivrednu proizvodnju.

¹² Vidjeti: *Kronološki pregled...*

¹³ Kremenić, 1993:61-72.

¹⁴ Dana 22. lipnja 1788. Josip II. donosi *Protupožarno-građevno-redarstveni propis*, a 25. ožujka 1879. donesena je *Osnova za građevni red za trgovišta i sela u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji*.

3. Razdoblje između dvaju svjetskih ratova / Period Between the Two World Wars

3.1. Uvodna razmatranja / Introductory Discussion

Nakon Prvoga svjetskog rata u Hrvatskoj su humano stanovanje povezano s prirodom, kao i tehnički ispravna i estetski oblikovana kuća, sve jasniji zahtjevi u stanovanju. Kuća s vrtom postaje kulturni ideal. Nove ideje dobivaju sve šire društveno značenje.

To je vrijeme kada su gradovi u Hrvatskoj prisiljeni pronaći jeftina gradilišta za gradnju malih, zdravih i jeftinih stanova - kasnije nazvanih radničkim naseljima namijenjenim radnicima, činovnicima, inženjerima i beskućnicima. Tako se na prostoru današnje Hrvatske, u duhu moderne, arhitekti okušavaju u planiranju i izgradnji radničkih naselja: u *Zagrebu*¹⁵, *Vukovaru-Borovu* 1931¹⁶, *Ublima* 1933, *Raši* 1936/37. g.

U socijalnom stanovanju traži se idealan tip kuće koja bi svojim dimenzijama zadovoljila sve potrebe suvremenog čovjeka. Također se traži mogućnost tipizacije u izgradnji radi što bržega građenja.

Uspirkos vrlo izraženim socijalnim idejama, stvarno je stanje u selu i na ruralnom prostoru loše.

Na svu bijedu sela upozoravaju članovi likovnog udruženja *Zemlja* (1929 – 1935), koji su u svoje tematske prikaze uvrštavali život u gradu i život na selu koristeći se fotodokumentacijom i statističkim podacima. To su: *Kuća i život*, u suradnji Zemlje i *Radne grupe Zagreb, Selo, i grad*, u suradnji S. Planića i E. Tomaševića. Te akcije Zemlje izazvale su najbrojnije i najžešće kritike u javnosti.

Od političkih stranaka Hrvatska seljačka stranka najviše se želi približiti selu i poboljšati seoske uvjete života. Pokreće dnevni "Jutarnji list" i organizira brojne akcije na selu. Financijski podupire obnovu pogorjelih sela *Salopeka Modruškog* i *Svetog Petra Mrežničkog* u Gorskom kotaru 1927. g.¹⁷

3.2. Škola narodnog zdravlja i Higijenski zavod / Medical School and Sanitarian Institute

Osnivanjem Tehničkog odjeljenja 1926. g. unutar Škole narodnog zdravlja i Higijenskog zavoda u Zagrebu počinju prve konkretne planski osmišljene akcije poboljšanja životnih uvjeta na selu, a provodi ih država. Tako je Odjeljenje s deset inženjera provelo brojne akcije asanacije, obnove na osnovi projekata i prosvjećivanja. U desetogodišnjem radu Odjeljenja izrađena su 1 954 projekta, nacrti i troškovnika za izvođenje većih i manjih asanacijskih objekata i radova, te uređaja i zgrada za potrebe higijenske službe poput domova zdravlja, zdravstvenih stanica, lječilišta itd.¹⁸ U taj se broj ne računaju manji nacrti, skice, predračuni za sitne radove i popravci koji nisu ušli u evidenciju. Iako su pojedine vrste građenina s današnjeg stajališta tipske, s relativno malim brojem zaposlenih (11 inženjera i tri čovjeka kao pomoćno osoblje) planirano je i stvarno realizirano mnogo.

■ Mraclin

Među prve veće i značajne radove što su ih proveli Škola narodnog zdravlja i Higijenski zavod jest asanacija sela *Mraclina* kod Velike Gorice.¹⁹ Asanacijski je program obuhvaćao osnivanje zdravstvene stanice s kupaonicom, opskrbu sela pitkom vodom, izgradnju novih i osposobljavanje starih bunara, uklanjanje fekalnoga i otpadnog materijala, zasipavanje bara i jaruga, uređenje cesta, izgradnju

15 Radović-Mahečić, 1993: 140-155.

16 Karač, 1994:267-299.

17 Leček, 1993.

18 Petrik, 1938:45.

19 Petrik, 1938:66; vidjeti i *Kronološki katalog...*

nogostupa i kanalizacije za odvod oborinskih voda, izgradnju nekoliko kuća i staja kao primjera higijene stana i gospodarskih zgrada te djelomičnu regulaciju ulica. Sav taj program izveden je od 1927. do 1930. godine.²⁰

■ Brođanci i Habjanovci

Sljedeća veća akcija Higijenskog zavoda odnosno Odjeljenja jest obnova sela *Brođanaca* i *Habjanovaca*²¹ koji su stradali u ciklonu 1932. g. U sklopu obnove Odjeljenje je izradilo tipске projekte kuća s jednom do tri sobe i nusprostorijskama. Tako je uz pomoć države, Banovine i drugih nadležnih institucija u Brođancima izgrađeno 14 novih kuća i napravljeno 48 adaptacija, a u Habjanovcima 21 nova kuća i 57 adaptacija.²²

■ Donji Kraljevec

Godine 1934. u požaru je stradalo selo *Donji Kraljevec*²³. Obnovu i tog sela Kraljevska banska uprava povjerala je Higijenskom zavodu, odnosno Odjeljenju koje je hitno izradilo projekte različitih tipova kuća, staja, štagalja itd. Akcija je trajala od 1934. do 1937. g.²⁴ Prilikom obnove strogo su poštovani sanitarno-tehnički uvjeti, a oblikovanju je pridano manje pozornosti. Detaljnu analizu obnove sela opisao je Selimir Dumengjić 1938. g.

■ Mandre

Jedna od najzanimljivijih i najvećih akcija po nalogu Kraljevske banske uprave 1936/37. g. bila je izrada regulacijske osnove za novo naselje *Mandre*²⁵ na otoku Pagu²⁶ (sl. 4). Kao razlozi preseljenja navedeni su gospodarsko-prometni zahtjevi i pojava malarije. Regulacijska osnova bila je podloga za preseljenje cijelog sela *Kolana* u novoizgrađeno naselje *Mandre*.²⁷ Navedenom su akcijom preseleljene 92 obitelji, odnosno 618 stanovnika. Selo je planirano s četiri paralelne ulice koje slijede konfiguraciju terena, uz koje su poredane stambene kuće. Parcele su veličine od 750 do 1 000 m². Osim stambene zone, u novom su naselju planirani i javni sadržaji kao škola, crkva, dom kulture i luka. Zanimljivo je da je 20 parcela bilo namijenjeno tržištu odnosno za prodaju, i to za hotel, ljetnikovce, prodavaonice, slobodne profesije i obrtničke radionice, skladišta i sl. U cijeloj je akciji izgrađeno 80 kuća u četiri tipa i javni sadržaji.

■ Kolarec

Zanimljiv je primjer obnove pogorjelog sela *Kolarca*²⁸ provedene u organizaciji Hrvatske seljačke stranke koja je angažirala planera na terenu. Planer Srećko Florschütz²⁹, koji je istodobno bio i projektant, prilikom obnove sela vješto je upotrijebio regionalne elemente u prostorno-arhitektonskom oblikovanju. U smislu *Gesamtkunstwerka*, S. Florschütz je radio na izradi regulacijskog plana projektirajući u rasponu od kuća do seljačkog namještaja. Projektiranjem kuće različitih oblika i veličina, postigao je da selo djeluje jedinstveno i prepoznatljivo, a različitim varijantama osnovne jedinice seoske kuće istodobno je proveo tipizaciju i individualizaciju kuća.

3.3. Zakonska regulativa / Legislation

Sve više konkretnih akcija zahtijevalo je uporište u novoj zakonskoj regulativi.

Na osnovi članka 127. *Građevinskog zakona* od 7. lipnja 1931. g. ban dr. Viktor Ružić propisao je 11. lipnja 1938. g., prema prijedlogu Kraljevske banske uprave Savske banovine, Tehničkog odjeljenja V, br. 20.931-38, *Pravilnik za uređenje sela i drugih naselja u Savskoj*

20 Petrik, 1938:67.

21 Vidjeti: *Kronološki katalog...*

22 Petrik, 1938:71.

23 Vidjeti: *Kronološki pregled...*

24 Dumengjić, 1938.

25 Vidjeti: *Kronološki pregled...*

26 Petrik, 1938:76.

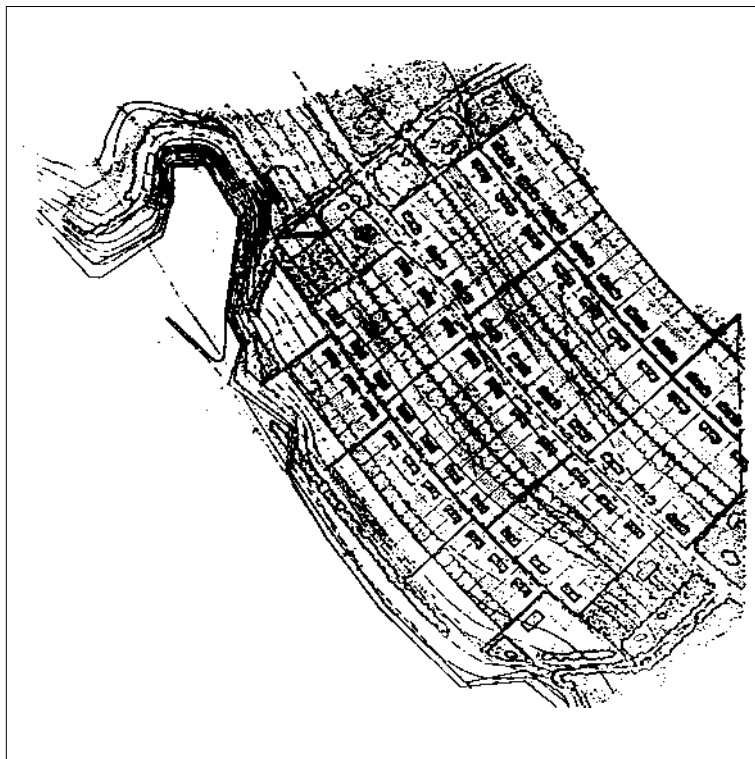
27 Teodorović, 1939:151-154.

28 Vidjeti: *Kronološki pregled...*

29 Kranjčević, 1994:123-128.

SL. 4. Regulaijski plan sela MandreIzvor • Source
Teodorović, 1939.

FG. 4. Regulation plan for Mandra village

banovini (Novi građevni red za ladanje). Navedeni je pravilnik podijeljen na pet poglavlja: primjenu; propise o regulaciji i uređenju; propise o izvođenju građevina; izdavanje građevne dozvole i nadzor nad građenjem; kaznene odredbe, žalbe i završne odredbe. Drugo i treće poglavlje najzanimljiviji su sa stajališta prostornog planiranja. Drugim poglavljem određene su ovlasti za donošenje regulacijskih planova o uređenju sela, mjerilo za izradu regulacijskog plana (iako je od 1932. g. na snazi bio *Pravilnik o izradi regulacijskih planova*), utvrđene su građevinske linije, udaljenost između uličnih zgrada, raspored i udaljenost zgrada u dvorištima, izvlaštenje, parcelacija građevnog zemljišta te troškovi regulacije. Treće poglavlje sadrži tehničke, higijenske, estetske, sigurnosne i zaštitne propise. Osim što određuju vanjski izgled građevine, estetski propisi određuju elemente prema građevinama povijesne ili umjetničke vrijednosti.

3.4. Znanstveno istraživanje: Podravski Đurđevac / Scientific Researches: Podravski Đurđevac

Prvi poznati znanstveni rad s područja prostornog planiranja ruralnog prostora jest doktorat Marka Vidakovića obranjen na Tehničkom fakultetu u Beogradu s naslovom *Analiza strukture i prijedlog za regulaciju Podravskog Đurđevca*.³⁰

U ostavštini arh. Planića pronađen je mali pismeni trag o obnovi dvaju sela, ali nažalost ne u cijelosti. Jedno je selo *Cvetković*, kod Bjelovara, za koje se planirala obnova u sklopu udruge *Zemlja*. O drugom selu nema podataka jer nije sačuvan ostatak teksta.

U ostavštini arh. Planića pronađen je i projekt seoske kuće iz 1937. g., ali zasada nije moguće odrediti naselje ni njegovu lokaciju.

³⁰ Vidjeti: *Kronološki pregled...*

3.5. Radnička naselja / Labour Settlements

U međuratnom se razdoblju na prostoru današnje Hrvatske osim navedenih primjera izrade regulacijskih planova za sela izrađuju regulacijski planovi za radnička naselja u gradovima ili uz njih. Osim u Zagrebu, gdje je izgrađeno najviše radničkih naselja³¹, radnička se naselja grade u *Vukovaru-Borovu* 1931. g.³², *Ublima* 1933. g. – ribarsko naselje³³, *Raši* 1936/37. g. - rudarsko naselje³⁴ i u *Labinu* 1942. g. – rudarsko naselje *Podlabin*. Uniformnost radničkih naselja izgrađenih u Ublima, Raši i Labinu pokazuje uniformnost naselja proizašlih iz utilitarnosti. Svi ti primjeri planiranja radničkih naselja i njihova realizacija pokazuju suvremenu primjenu socijalnih shvaćanja društva na temelju prostornog planiranja, s tim da je radničko naselje u Raši najkvalitetniji primjer.

Vrijeme između dvaju svjetskih ratova u Hrvatskoj može se okarakterizirati kao vrijeme povećane brige o poboljšanju uvjeta života i rada na selu koju iskazuje država osnivajući Školu narodnog zdravlja i Higijenski zavod. Deset inženjera aktivno radi na poslovima poboljšanja životnih uvjeta i osim što brzo djeluju i pomažu selu, u duhu funkcionalizma traže idealan tip seljačke kuće i njezine varijacije. Oblikovanje kuća je minimalističko, ali za njihovu gradnju koriste se materijalom karakterističnim za određeno područje. Iako djelovanje Škole ima i obrazovno značenje, korisnici naselja ipak zakonski još ne sudjeluju u izradi regulacijskog plana.

Valja istaknuti da u međuratnom razdoblju započinje aktivno međunarodno djelovanje povjesničara umjetnosti i arhitekata koji se zalažu za inventarizaciju spomenika na nacionalnoj razini i primjenu suvremenih socijalnih načela u projektiranju. Iz izlaganja Le Corbusiera na otvaranju *V. kongresa CIAM-a* u Parizu 1937. g. uočava se potreba za proširenjem područja rada prostornoplanskih stručnjaka. Naime, on upozorava da dolazi novo društvo te da je potrebno provesti novo "opremanje" država, gradova i sela.

4. Razdoblje Drugoga svjetskog rata i vrijeme nakon njega / Period of the Second World War and After

Za vrijeme Drugoga svjetskog rata prostornoplanska aktivnost ruralnih naselja koristi predratnu zakonsku regulativu.

4.1. Primjeri / Examples

■ Turopolje i Podlabin

Od planiranih naselja zasada je poznato samo radničko naselje *Turopolje*³⁵ 1942/43. g. arh. S. Planića³⁶, izgrađeno za činovnike i radnike Državnoga šumskog veleobrtnog poduzeća Turopolje (sl. 5). Zanimljivo je da je arh. S. Planić rješavao i unutarnje uređenje kuća i za to se obilno koristio drvom.

Drugo radničko naselje na prostoru današnje Hrvatske iz tog razdoblja jest naselje *Podlabin* iz 1942. g., što ga je u Labinu izgradio arh. Eugenio Montuori³⁷.

Za vrijeme Drugoga svjetskog rata razorena su brojna ruralna naselja. Tako je Ministarstvo skrbi za postradale krajeve Nezavisne Države Hrvatske 24. svibnja 1944. g. u "Narodnim novinama"³⁸ raspisalo arhitektonski natječaj za izradu idejnog nacrtu seljačkoga gospodarstva

31 Radović-Mahečić, 1993.

32 Karačić, 1994:267-299.

33 Vidjeti: *Kronološki pregled...*

34 Projektant je Gustavo Pulitzer Finalij i suradnici Košovel, Lah i Ukmar. Vidjeti: *Kronološki pregled...*

35 Vidjeti: *Kronološki pregled...*

36 Podatak pronađen u ostavštini arh. S. Planića u Institutu za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu.

37 Podatak iz privatne zbirke planske dokumentacije radničkog naselja Podlabin arh. Nina Rocce.

38 "Narodne novine", br. 3/1944.

SL. 5. Naselje Turopolje**Izvor • Source**

Ostavština arh. Stjepana Planića, Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu

FG. 5. Turopolje settlement

i naselja. U propozicijama su tražena dva tipa seljačkoga gospodarstva³⁹ i sedam tipova kuća prema motivima pojedinih krajeva⁴⁰. S obzirom na nearhiviranu dokumentaciju, prispjeli radovi nisu pronađeni⁴¹. U dnevnom tisku "Hrvatski narod" iz listopada i studenoga 1944. g. objavljeni su prijedlozi nacrti za obnovu postradalih krajeva dinarskog tipa kuća Selimira Dumengjića (II. nagrada) (sl. 6), prijedlog nacrti za obnovu postradalih krajeva panonskog tipa kuća Zoje Dumengjić (III. nagrada) i jadranski tip seljačkoga gospodarstva nepoznatog autora, dok je u časopisu "ČIP" iz 1994. g.⁴² objavljeno tipsko rješenje za panonski tip kuća arhitekta Franje Zvonimira Tišine (otkup).

Europske ideje o poboljšanju životnih uvjeta na selu djelovanjem domaćih arhitekata proširile su se i u Hrvatskoj.

Potkraj Drugoga svjetskog rata ZAVNOH organizira *Urbanistički seminar* s temom obnove porušenih naselja. Na Visu je 1944. g. organiziran *Odbor za obnovu naselja* kako bi odmah nakon završetka vojnih aktivnosti započela obnova razrušenih naselja.

■ Bilice

Potkraj Drugoga svjetskog rata Tehnički odjel ZAVNOH-a od zračnih je snaga Engleske, RAF-a, tražio zračnu snimku područja *Bilica*⁴³ radi izrade regulacijskog plana Bilica. Na osnovi zračne snimke Josip Seissel, Dragutin Boltar i Mirko Miličić izradili su regulacijski plan Bilica.⁴⁴ Od planiranog naselja kao ogledni primjerci izvedene su samo dvije kuće. Predmetni plan odražava poznavanje i primjenu suvremenih načela prostornog planiranja, pa je i za izvedbu kuća predviđena primjena suvremenih materijala, uz upotrebu lokalnog materijala – kamena.

Završetak Drugoga svjetskog rata označio je velike promjene u društvu, pa tako i u prostornom planiranju. Ratna su razaranja bila velika pa su u obnovi sela i gradova angažirani brojni arhitekti.

■ Gradac

Oblasni Narodni odbor Biograd – Neretva 21. srpnja 1945. g. raspisuje natječaj za izradu idejnih skica za gradnju seoskih kuća u *Gradcu*, na području nove regulacije naselja Gradac⁴⁵, kotar Makarska. *Regulacijski plan za naselje Gradac* izradili su arh. Pervan, arh. Bolanča i ing. Marasović, dok su tipske kuće planirane

39 "Narodne novine", br. 3/1944. Jedan tip seljačkoga gospodarstva od 8-10 jutara zemlje i drugi tip od 14-16 jutara zemlje.

40 "Narodne novine", br. 3/1944. 1. Hrvatsko zagorje, 2. Gorski kotar, 3. Posavina, 4. Bosna i Hercegovina, 5. Lika, 6. Dalmatinska Hrvatska i 7. Hrvatsko Primorje.

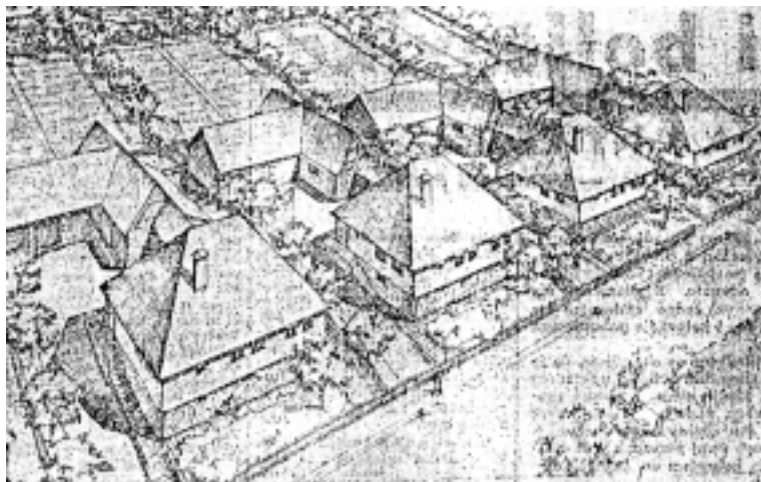
41 U Hrvatskome državnom arhivu u Ministarstvu skrbi za postradale krajeve Nezavisne Države Hrvatske nisu pronađeni prispjeli radovi već u kutiji III. sg. 1-2810 s nazivom *Raspis natječaja*, a u njemu su navedeni samo popisi članova komisija br. 1432, III. odjel.

42 Laslo, 1994:20-25.

43 Vidjeti: *Kronološki pregled...*

44 *** *Arhitektura u Hrvatskoj 1945-1985*: 16, 103, 132.

45 Vidjeti: *Kronološki pregled...*

SL. 6. Nacrti za obnovu postradalih krajeva, "dinarski tip" ing. Selimira Dumengjića (II. nagrada)

Izvor • Source
"Hrvatski narod", br. 1173 od 28. listopada 1944:2.

FG. 6. Reconstruction plans for devastated regions: "Dinarian type" by Selimir Dumengjić, BSc, (2nd prize)

prema projektu I. T. Kurtovića. Rok predaje bio je mjesec dana, do 25. kolovoza 1945. Na navedeni natječaj pristiglo je 11 radova, a u uži je izbor ušlo pet njih. Za izgradnju je planirano 250 kuća, a zbog prevelikih, ali brzo splasnulih ambicija naselje nije realizirano.⁴⁶

■ Vojnić, Vlahović i Bilice

Odmah nakon završetka Drugoga svjetskog rata, u kolovozu 1945. g. Narodna fronta grada Zagreba donijela je odluku da vlastitim sredstvima obnovi tri najjače postradala mjesta. Tako su odabrana naselja *Vojnić*⁴⁷ na Kordunu, *Vlahović*⁴⁸ u Baniji i *Divoselo* u Lici.⁴⁹ Prema riječima ing. Mire Marasovića, plan obnove – regulacijski plan za Divoselo⁵⁰ nije rađen s obzirom na to da je ing. Rikard Marasović izravno u selu izdavao upute za obnovu.

Za obnovu popaljenog Vojnića⁵¹ izrađen je 1945. g. regulacijski plan čija je realizacija postala aktualna 1946. g. (sl. 7). Regulacijski plan sadržavao je potpuno novu viziju Vojnića. Dok su prije stradanja Vojnića glavne javne građevine bile smještene na glavnoj prometnici, novi je plan predviđao pomicanje odnosno preseljenje Vojnića sa svim potrebnim javnim sadržajima izvan glavne prometnice. Planom je bila predviđena izgradnja 103 nove kuće⁵² prema projektima A. Freudenreicha.⁵³

■ Vrhovci Gornji Papučki

Aleksander Freudenreich izradio je 1946/47. g. regulacijski plan uništenog sela *Vrhovci Gornji Papučki*⁵⁴. U njegovoj ostavštini pronađen je Plan postojećeg stanja i Regulacijski plan sela Vrhovci Gornji Papučki⁵⁵ s projektima tipova kuća, škole s čitaonicom, ambulantom i kupalištem. Regulacijski plan izrađen je na kopiji katastarskog plana i sadrži elemente današnjega detaljnog plana uređenja (regulacijske linije, granice novih građevinskih parcela na postojećoj katastarskoj podlozi, građevinske linije). Prema planu i njegovim projektima izvedeno je 40-50 kuća od planiranih 78. Nažalost, to je naselje pretrpjelo velika razaranja u Domovinskom ratu.

■ Tušilović

Aleksander Freudenreich aktivno je angažiran na obnovi naselja pa 1948. g. radi projekte kuća u sklopu obnove sela *Tušilovića*⁵⁶. U njegovoj ostavštini pronađeno je šest tipova obiteljskih kuća. Regulacijski plan nije pronađen, a zasada nema podataka da je izrađen.

46 Ing. Miro Marasović sačuvao je u privatnoj zbirci *Izveštaj Oblasnog Narodnog odbora o planiranju izgradnje naselja Gradca*.

47 Vidjeti: *Kronološki pregled...*

48 Vidjeti: *Kronološki pregled...*

49 "Vjesnik", br. 107/1946:3.

50 Vidjeti: *Kronološki pregled...*

51 Vidjeti: *Kronološki pregled...*

52 Pok. arh. Aleksandar Bakal posjedovao je u svojoj zbirci regulacijsku osnovu Vojnića, kao i plan njegove elektrifikacije.

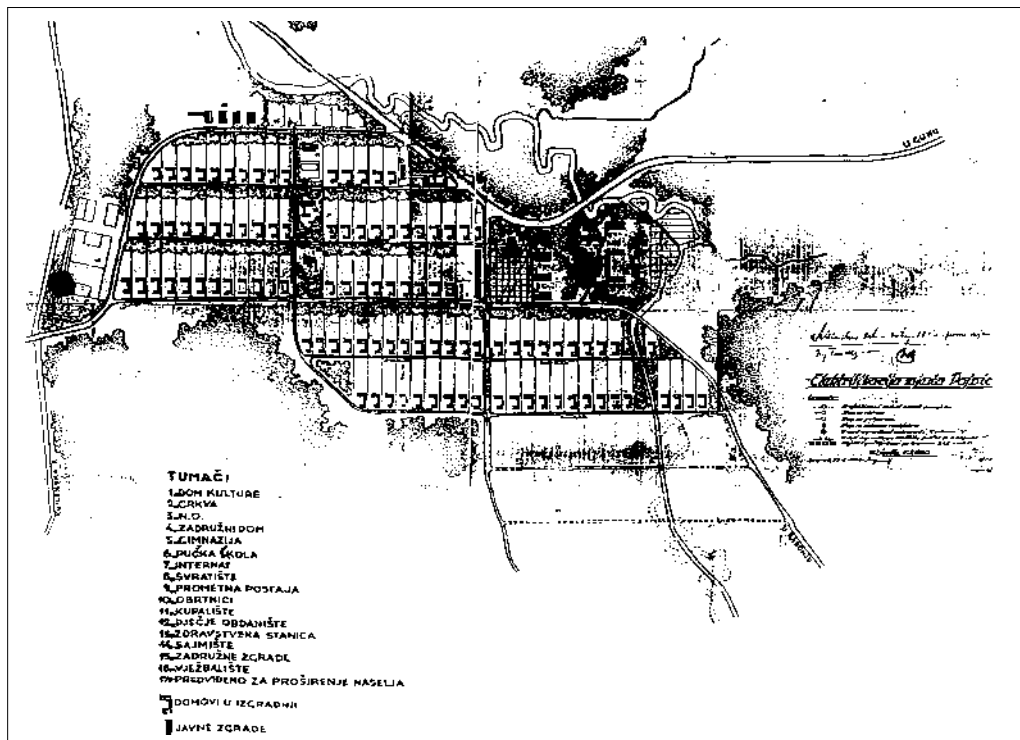
Isti je plan objavljen u "Vjesniku" br. 107/1945:3, te planski prikaz postojećeg stanja u Vojniću (porušeni i privremeni objekti), tip seljačkoga gospodarstva i regulacijski plan.

53 U ostavštini Aleksandra Freudenreicha u Ministarstvu kulture pronađen je *projekt kuće tipa 7*.

54 Vrhovci Gornji Papučki razrušeni su u Domovinskom ratu.

55 Vidjeti: *Kronološki katalog...*

56 Selo Tušilović stradalo je za vrijeme Domovinskog rata.

SL. 7. Regulacijski plan Vojnica

Izvor • Source
 Ostavština Aleksandra Bakala

FG. 7. Regulation plan of Vojnić

Iako se ovaj rad odnosi na prostorno planiranje ruralnih naselja, valja napomenuti da je ing. Freudenreich tijekom cijeloga svog stvaralaštva osim u izradi regulacijskih planova naselja aktivno sudjelovao i u izradi brojnih projekata za poboljšanje životnih uvjeta na selu, te u evidentiranju ruralne graditeljske baštine. U njegovu projektiranju kuća vidljiva je stalna i snažna upotreba karakterističnih regionalnih oblikovnih elemenata. Osim navedenih aktivnosti izdao je i dvije knjige vezane uz skupljanje dokumentacije o graditeljskoj baštini ruralnog prostora Hrvatske *Kako narod gradi* i *Narod gradi na ogoljenom krasu*.

■ Donji Lapac

Zasada još nije pronađen regulacijski plan obnove *Donjeg Lapca*⁵⁷ na kojemu je radio arh. Marijan Haberle.⁵⁸

■ Udbina

Također je još nedovoljno istraženo stvaralaštvo arh. Ive Vitića o drvenim montažnim kućama u *Korenici* i *Udbini*⁵⁹ i njegova aktivnost na području obnove ruralnih naselja nakon Drugoga svjetskog rata.

57 Vidjeti: *Kronološki pregled...*

58 Podatak dobiven od arh. Mire Marasovića.

59 Štulhofer, Uchytíl, 1993: 115. U monografiji su dani samo projekti drvenih montažnih kuća u *Korenici* i *Udbini*, tako da se ne zna je li netko prije toga izradio regulacijsku osnovu *Korenice* i *Udbine*. Vidjeti: *Kronološki pregled...*

4.2. Zakonska regulativa / Legislation

Brojne aktivnosti na planovima obnove sela razumijevale su podlogu u važećoj regulativi, pa je Ministarstvo građevina 17. kolovoza 1945. g. donijelo *Privremene upute za donošenje regulatorne osnove sela*. Navedene upute sadrže i minimalan obavezan sadržaj regulacijske osnove te obveznu izradu plana na katastarskoj podlozi. Upute sadrže i odredbu u kojoj se navodi da skicu regulacijske osnove mora prihvatiti stanovništvo sela. Tom je zakonskom odredbom prvi put traženo aktivno sudjelovanje javnosti u izradi regulacijskih planova.

5. Studija za osnovu planske obnove uništenih sela i reformu seoskih posjeda / Study for the Foundations of Planned Reconstruction of Destroyed Villages and Reform of Village Holdings

Iz tog vremena zanimljiva je *Studija za osnovu planske obnove uništenih sela i reformu seoskih posjeda* koju je izradio arh. Milovan Kovačević⁶⁰, u kojoj se raspravlja o ekonomskim, tehničkim i socijalnim načelima ruralnog prostora. U navedenoj studiji postoji naznaka o društvenom vlasništvu i zemljišnom maksimumu od 10 ha. Nadalje, u svojoj studiji Kovačević se zalaže za agrarnu reformu, komasaciju zemljišta (jer je na početku studije ustanovio da su parcele preusitnjene), osnivanje seoskih gospodarskih zadruga, utvrđivanje boniteta zemlje, utvrđivanje najmanjega dopustivog seljačkog posjeda. Tako predlaže minimum od 3 ha, a svaki veći bio bi uvećan za 3 ha: 6 ha, 9 ha, 12 ha itd. Gospodarske zadruge služile bi za nabavu gospodarskih strojeva, otkup, prodaju i depozit poljoprivrednih proizvoda i davanje kredita.

Osim osnovnih ekonomskih elemenata za funkcioniranje sela, ing. Kovačević daje skice planskog uređenja seljačkoga gospodarstva. Tako planira sela:

- s 200 kućišta i 1 000 stanovnika
- s 500 kućišta
- hatar s poljnim zonama.

Prednost daje privatnom vlasništvu pojedinca, koje je gruntovno provedeno.

Nadalje, u svom radu polazi od tri vrste sela: poljoprivredno-stočarskoga, stočarskoga i stočarsko-voćarskoga.

U ostavštini Aleksandra Bakala i u privatnoj arhivi Mire Marasovića pronađeno je ukupno sedam primjera tipske regulacije naselja novih/obnovljenih naselja kojima je određen položaj glavnih i internih prometnica, smještaj javnih zgrada, raspored javnog zelenila, veličina, oblik i raspored građevinskih parcela te način gradnje stambenih i pomoćnih zgrada (slobodno stojeći, dvojni, niz).

Osim što domaći arhitekti nakon Drugoga svjetskog rata rade na obnovi sela, oni aktivno rade i na obnovi gradova *Zadra*, *Broda*, *Knina*, *Ploča* i *Makarske*⁶¹ te na planiranju radničkih naselja u *Slavonskom Brodu*⁶² i *Karlovcu*⁶³.

Potreba za prostornim planiranjem sve je veća. Tako je 19. rujna 1946. g. osnovan *Zemaljsko-građevno-projektni zavod* koji je okupio vodeće arhitekta Hrvatske. To su Mladen Kauzlarić, Stjepan Gomboš, Zdenko Stričić, Josip Seissel, Vladimir Potočnjak, Ferdo Florschütz, Zlatko Neumann, Veljko Kauzlarić, Lavoslav Horvat, Branko Bonn, Antun Ulrich, Bora Petrović, Stjepan Planić, Vladimir Juranović i Ivan Richtman.⁶⁴ Taj je zavod bio preteča *Urbanističkog instituta Hrvatske*.

Nakon Drugoga svjetskog rata promijenjeni socio-gospodarsko-kulturni uvjeti u društvu zahtijevaju prostorno-planersku djelatnost koja će pratiti i planirati aktivnosti u prostoru prateći promjene u društvu. Na taj se način traži proširenje broja sudionika i uključivanje različitih znanosti u izradu prostornopanske dokumentacije, te njezina primjena na cijeli prostor i organiziranje na više razina društva. Poslijeratno razdoblje karakterizira uključivanje i sudjelovanje javnosti u procesu planiranja.

■

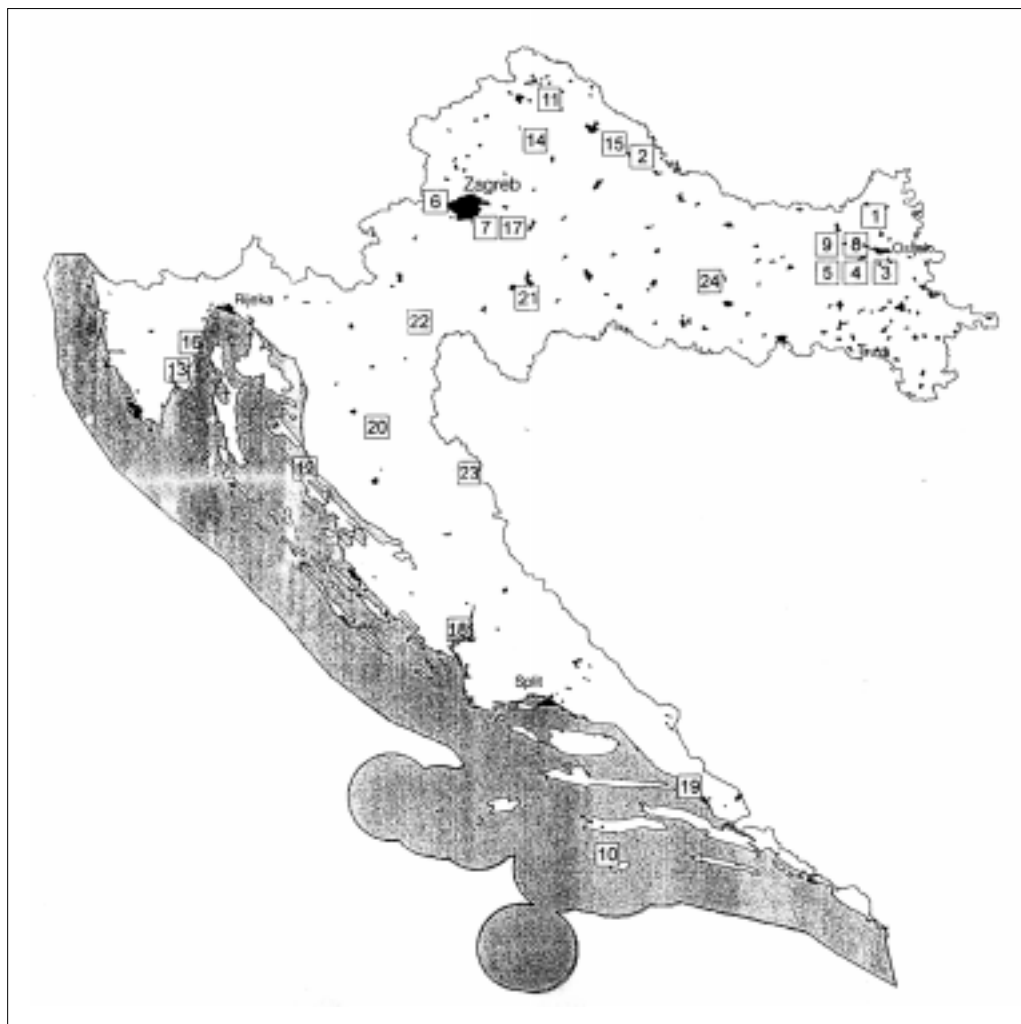
⁶⁰ Navedenu studiju dao mi je na uvid i fotokopiranje Aleksandar Bakal.

⁶¹ "Vjesnik", 04. 02. 1946:3.

⁶² Arh. Ivo Vitić 1946/47. god. - vidjeti: Krpan, 1997.

⁶³ Ostavština arh. Stjepana Planića 1949. g.

⁶⁴ *** *Arhitektura u Hrvatskoj 1945-1985*: 120.

Razdoblje od sredine XIX. st. do Prvoga svjetskog rata

- 1 Pustare na Belju - kraj XIX. st.
- 2 Ferdinandovac, 1848.
- 3 Jurjevac, 1881-1882. g.
- 4 Josipovac, 1881-1882. g.
- 5 Krndija, 1882-1883. g.
- 6 Novo Selo Okičko, 1912. g.

Razdoblje između dva svjetska rata

- 7 Mraclin, 1927-1930. g.
- 8 Brodanci, 1932. g.
- 9 Habjanovci, 1932. g.
- 10 Ubli, 1933. g.
- 11 D. Kraljevec, 1934-38. g.
- 12 Mandre, 1936-1937. g.
- 13 Raša, 1936-1937. g.
- 14 Kolarec, 1938-1941. g.
- 15 Podravski Đurđevac, 1939. g.

Razdoblje Drugoga svjetskog rata i nakon Drugoga svjetskog rata

- 16 Podlabin, 1942. g.
- 17 Turopolje, 1942-1943. g.
- 18 Bilice, 1945. g.
- 19 Gradac, 1945. g.
- 20 Divoselo, 1945. g.
- 21 Vlahović, 1945. g.
- 22 Vojnić, 1945. g.
- 23 Donji Lapac, 1945. g.
- 24 Vrhovci Gornji Papučki, 1946-1947. g.

**Kronološki pregled osnovanih / obnovljenih / preseljenih naselja
u Hrvatskoj od sredine XIX. do sredine XX. st. /
Chronological Survey of Founded / Reconstructed / Relocated
Villages in Croatia from the mid-19th to the mid-20th c.**

Ferdinandovac – izgradnja sela	1844.
Županija:	Koprivničko-križevačka
Općina – grad:	općina Ferdinandovac
Do 1992. g. u sastavu općine:	Đurđevac
Naselje osnovano:	9. 11. 1844. Naselje <i>Brod</i> nalazilo se s lijeve strane Drave, a često je plavljeno. Stanovnici sela preselili su se na desnu obalu Drave.
Lokacija novog sela:	šuma na desnoj obali Drave
Izvođač:	Šesta đurđevačka krajiška regimenta, sedma kapetanija
Planeri-arhitekti:	vojni inženjeri
Osnovni tip sela:	linijski - naselje položeno u smjeru sjever - jug, sa šest pokrajinskih ulica i trgov usred sela, iza današnje crkve
Broj stanovnika prije izgradnje:	830
Broj stanovnika nakon izgradnje:	830
Broj izvedenih kuća:	83
Broj kuća danas:	oko 400
Materijal od kojega su kuće izvedene:	Kuće su izvedene od drva (od šume koju su iskrčili), a crkva i župni dvor sagrađeni od cigle.
Izvor podataka:	Cvekan, 1974; Gavazzi, 1991:48.
Josipovac – novoizgrađeno село	1881-1882.
Županija:	Osječko-baranjska
Općina – grad:	općina Punitovci
Do 1992. g. u sastavu općine:	Đakovo
Naselje osnovano – izgrađeno:	1881. godine na mjestu iskrčene šume
Izvođač:	vjerojatno doseljenici
Planeri:	vjerojatno mjernici
Tip izgrađenog sela:	ušoreni tip linijskog sela
Izvor podataka:	Geiger, 1996.
Jurjevac – novoizgrađeno село	1881-1882.
Županija:	Osječko-baranjska
Općina – grad:	općina Punitovci
Do 1992. g. u sastavu općine:	Đakovo
Naselje izgrađeno – osnovano:	1881. godine na mjestu iskrčene šume
Izvođač:	vjerojatno doseljenici
Planeri:	vjerojatno mjernici
Tip izgrađenog sela:	linijski
Izvor podataka:	Geiger, 1996.
Krndija – primjer nestajanja sela	1882-1883.
Županija:	Osječko-baranjska
Općina – grad:	općina Punitovci
Do 1992. g. u sastavu općine:	Đakovo
Naselje osnovano:	1882/83. na mjestu iskrčene šume
Izvođač:	vjerojatno doseljenici
Planeri:	mjernici
Osnovni tip sela:	linijski tip
Materijal od kojega su nekad izgrađene kuće:	Prve kuće izgrađene su od ilovače i pokrivene slamom. Selo je 1931. g. imalo 1 400 stanovnika, šest ulica i 324 kuće. Selo je iseljeno 1944. g. Od 1945/46. g. služi kao sabirni koncentracijski logor za pripadnike njemačke manjine. Danas ima 10-ak kuća.
Izvor podataka:	Geiger, 1993.

Novo Selo Okičko – ponovna izgradnja 1912.

Županija: Zagrebačka
 Općina – grad: Klinča Sela
 Do 1992. g. u sastavu općine: Jastrebarsko
 Naselje obnovljeno: 1911. g. nakon što je selo stradalo klizanjem terena
 Izvor podataka: Kremenić, 1993: 61-72.

Salopek Modruški – obnova pogorjelog sela 1927.

Županija: Karlovačka
 Općina – grad: općina Josipdol
 Naselje obnovljeno: 1927. g.
 Investitor: Hrvatska seljačka stranka
 Organizator obnove: Hrvatska seljačka stranka
 Izvođač: seljaci s majstorima
 Izvor podataka: Leček, 1993.

Sveti Petar Mrežnički – obnova pogorjelog sela 1927.

Županija: Karlovačka
 Općina – grad: grad Duga Resa
 Do 1992. g. u sastavu općine: Karlovac
 Naselje obnovljeno: 1927. g.
 Investitor: HSS
 Organizator obnove: HSS
 Izvođač: seljaci s majstorima
 Izvor podataka: Leček, 1993.

Mraclin – asanacija sela 1927-1930.

Županija: Zagrebačka
 Općina – grad: Velika Gorica
 Do 1992. g. u sastavu općine: Velika Gorica
 Naselje obnovljeno: 1927-1930.
 Asanaciju organizirao i vodio: Škola narodnog zdravlja i Higijenski zavod
 Izvedeni radovi: Zdravstvena stanica s kupaonicom, opskrba pitkom vodom, izgradnja starih i novih bunara, uklanjanje fekalnoga i otpadnog materijala, zasipavanje bara i jaruga, uređenje cesta, izvedba nogostupa i kanalizacija za odvod oborinskih voda, izgradnja nekoliko kuća i staja kao primjer higijene stana i gospodarskih zgrada te djelomična regulacija ulica.
 Izvor podataka: Petrik, 1938:45.

Brođanci – obnova nakon ciklona 1932.

Županija: Osječko-baranjska
 Općina – grad: općina Bizovac
 Naselje obnovljeno: 1932. g.
 Investitor: Kraljevina SHS, Banovina Hrvatska i banska uprava
 Organizator gradnje: Higijenski zavod
 Planeri-arhitekti: Higijenski zavod, planirane tipske kuće
 Izgrađeno: tipske kuće s nusprostorijama, troškovnici
 Broj novosagrađenih kuća: 14
 Broj adaptiranih kuća: 48
 Materijal od kojega su nekad sagrađene kuće: zemlja, slama
 Materijal od kojega su kuće izvedene za vrijeme obnove: cigla, crijep
 Izvor podataka: Petrik, 1938:71.

Habjanovci – obnova nakon ciklona **1932.**

Županija:	Osječko-baranjska
Općina – grad:	općina Bizovac
Naselje obnovljeno:	1932. g.
Investitor:	Država, banovina, institucije
Organizator gradnje:	Higijenski zavod
Planeri-arhitekti:	Higijenski zavod
Izvor podataka:	Petrik, 1938:71-72.

Ubli – izgradnja ribarskog naselja **1933.**

Županija:	Dubrovačko-neretvanska
Općina – grad:	Ubli
Do 1992. g. u sastavu općine:	Lastovo
Naselje izgrađeno:	1933. g.
Investitor:	zasada nema podataka
Organizator gradnje:	zasada nema podataka
Izvođač:	zasada nema podataka
Planeri-arhitekti:	zasada nema podataka
Materijal od kojega su kuće nekad izgrađene:	kamen
Izvor podataka:	Belamarić, 1985.

Donji Kraljevec – obnova sela nakon požara **1934-1938.**

Županija:	Međimurska
Općina – grad:	Donji Kraljevec
Do 1992. g. u sastavu općine:	Čakovec
Naselje obnovljeno:	1934-1938.
Investitor:	država, Banovina, uz pomoć kralja Aleksandra
Organizator gradnje:	Higijenski zavod
Planeri-arhitekti:	Higijenski zavod
Izrađeno:	planovi tipova kuća, štagljeva itd., troškovnici i iskazi materijala
Osnovni tip sela:	linijski
Tip obnovljenog sela:	linijski
Broj stanovnika/kuća prije obnove:	2 000 stanovnika, a 500 stanovnika ostalo bez krova
Broj stanovnika/kuća nakon obnove:	2 000 stanovnika
Broj izvedenih građevina:	ukupno 237
Broj stanovnika danas:	zasada nema podataka
Materijal od kojega su nekad izgrađene kuće:	drvo, zemlja, cigla
Materijal od kojega su kuće izvedene za vrijeme obnove:	Izvedene su kuće zidanice, prizemnice, s brojem prostorija ovisnim o obitelji, a kuće iz predsoblja imaju pristup u nužnik.
Izvor podataka:	Petrik, 1938:71-72; Dumengjić, 1938.

Mandre – regulatorna osnova za novo naselje **1935-1937.**

Županija:	Zadarska
Općina – grad:	grad Pag
Do 1992. god. u sastavu općine:	Pag
Naselje izgrađeno:	1935-1937.
Planeri-arhitekti:	Higijenski zavod
	Planirano je da se naselje Kolan zbog udaljenosti od mora preseli u uvalu Mandre zbog gospodarskih razloga i malarije.
Osnovni tip sela:	prazne površine
Tip obnovljenog sela:	linijski zbijeno, četiri ulice paralelne s morem
Broj stanovnika prije preseljenja:	618 stanovnika odnosno 92 obitelji.
Broj planiranih kuća:	80 stambenih kuća u četiri tipa, škola, crkva, dom kulture, luka
Veličina parcela:	750-1 000 m ² ; 20 parcela predviđeno je za prodaju: za hotel, ljetnikovce, prodavaonice, slobodne profesije, radionice, skladišta.
Izvor podataka:	Teodorović, 1939: 151-154.

Raša – izgradnja naselja**1937.**

Županija:	Istarska
Općina – grad:	općina Raša
Do 1992. g. u sastavu općine:	Labin
Naselje izgrađeno:	1937. g.
Planeri-arhitekti:	Gustavo Pulitzer Finalij, suradnici: Kosovel, Lah, Ukmar
Osnovni tip naselja:	linijski zbijeno
Broj stanovnika planiran:	6 000
Broj stanovnika/kuća nakon obnove:	2 000
Materijal od kojega su izvedene kuće:	kamen, crijep
Izvor podataka:	Privatna zbirka arh. Nina Rocca; Arbutina, 1997; *** "Start", 1990:57-59; *** <i>Arsia</i> , 1937; Stojšić, 1996.

Kolarec – rekonstrukcija sela nakon požara**1938-1941.**

Županija:	Koprivničko-križevačka
Općina – grad:	Sveti Petar Orehovec
Do 1992. g. u sastavu općine:	Križevci
Naselje obnovljeno:	1938-1941, nakon što je u cijelosti izgorjelo
Investitor:	skupljena financijska i materijalna pomoć
Organizator gradnje:	Hrvatska seljačka stranka i Gospodarska sloga
Izvođač:	seljaci s majstorima
Planeri-arhitekti:	graditelj Srećko Florschütz
Osnovni tip sela:	zbijeno i rastrkano
Tip obnovljenog sela:	linijski zbijeno
Broj stanovnika/kuća prije obnove:	106
Broj stanovnika/kuća nakon obnove:	106
Broj izvedenih kuća:	24
Materijal od kojega su nekad izgrađene kuće:	drvo, zemlja, slama
Materijal od kojega su kuće izvedene za vrijeme obnove:	beton, cigla, kamen, crijep
Izvor podataka:	Kranjčević, 1992; Kranjčević, 1994.

Podravski Đurđevac – prijedlog za regulaciju**1939.**

Županija:	Koprivničko-križevačka
Općina – grad:	Đurđevac
Do 1992. g. u sastavu općine:	Đurđevac
Prijedlog za obnovu:	1938. g.
Planeri-arhitekti:	dr. Marko Vidaković
Osnovni tip sela:	linijski
Tip obnovljenog sela:	linijski zbijeno
Izvor podataka:	Vidaković, 1939.

Labin – izgradnja naselja Podlabin**1942.**

Županija:	Istarska
Općina – grad:	Labin
Do 1992. g. u sastavu općine:	Labin
Naselje izgrađeno:	1938-1942. g.
Planeri-arhitekti:	Eugenio Montuori
Materijal od kojega su kuće izvedene za vrijeme obnove:	kamen i cigla
Izvor podataka:	Nino Rocca: privatna zbirka

Turopolje – izgradnja naselja za činovnike i radnike 1942-1943

Županija:	Zagrebačka
Općina – grad:	Velika Gorica
Do 1992. g. u sastavu općine:	Velika Gorica
Investitor:	Državno šumsko veleobrtno poduzeće Turopolje
Naselje građeno:	1942. g.
Planeri-arhitekti:	Stjepan Planić
Materijal od kojega su kuće izvedene za vrijeme obnove:	cigla, drvo
Izvor podataka:	Ostavština arh. Stjepana Planića u Institutu za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu

Bilice – obnova sela 1945.

Županija:	Šibensko-kninska
Općina – grad:	Šibenik
Do 1992. g. u sastavu općine:	Šibenik
Plan obnove:	1945. g.
Planeri-arhitekti:	Josip Seissel, Dragan Boltar, Mirko Miličić
Osnovni tip sela:	raštrkani
Tip obnovljenog sela:	zbijeno i linijsko
Broj izvedenih kuća:	samo 4
Materijal od kojega su nekad izvedene kuće:	kamen
Materijal od kojega su kuće izvedene za vrijeme obnove:	kamen
Je li selo stradalo u Domovinskom ratu:	da, II. i III. stupanj oštećenja
Izvor podataka:	*** <i>Arhitektura u Hrvatskoj 1945-1985</i> , 1986: 16, 103, 132; Gustav Červar iz Šibenika naveo je podatak da je organiziranje obnove Bilica započeo Tehnički odjel ZAVNOH-a, koji je od RAF-a tražio zračnu snimku radi izrade plana.

Gradac – plan novog sela 1945.

Županija:	Splitsko-dalmatinska
Općina – grad:	općina Gradac
Do 1992. g. u sastavu općine:	Ploče
Plan obnove:	1945. g.
Planeri-arhitekti:	arh. B. Pervan, arh. Bolanča, ing. R. Marasović i ing. Boris Katunarić
Projektant:	ing. Bauer
Nadzor:	graditelj Bruno Marasović
Izvođač:	Građevinska zadruha Gradac
Rukovodstvo:	Okružni NO Biograd, Biograd. Natječaj je raspisan s rokom predaje 10. rujna 1945. Dana 25. rujna 1945. započela je sječa maslina, čime je označen početak radova.
Tip obnovljenog sela:	zbijeni
Planirano kuća:	250 kuća
Broj izvedenih kuća:	izvedene su samo 4 kuće kao prototip
Materijal od kojega su nekad izvedene kuće:	kamen
Materijal od kojega su kuće izvedene za vrijeme obnove:	kamen, kupe kanalice
Izvor podataka:	U ostavštini Aleksandra Bakala u brojevima "Slobodne Dalmacije" nađeni su članci o planovima gradnje Gradca; Miro Marasović sačuvao je Izvještaj o izgradnji novog naselja Gradca od početka rada do 4. studenog 1995.

Divoselo – obnova sela**1945.**

Županija: Ličko-senjska
 Općina – grad: grad Gospić
 Do 1992. g. u sastavu općine: Gospić
 Naselje obnovljeno: 1945. g.
 Investitor: Narodna fronta grada Zagreba
 Organizator gradnje: Ministarstvo građevina, mjesne vlasti, navodi, stručnjaci okružnoga Narodnog odbora
 Planeri-arhitekti: arh. Rikard Marasović; radovima na terenu upravljao ing. Grgić
 Osnovni tip sela: zbijeni
 Broj stanovnika/kuća prije obnove: 2 200 stanovnika
 Broj stanovnika/kuća nakon obnove: 1 040 stanovnika
 Izvor podataka: Razgovor s arh. M. Marasovićem; *** "Vjesnik", 152/1945:5.

Vlahović**1945.**

Županija: Sisačko-moslavačka
 Općina – grad: grad Glina
 Do 1992. g. u sastavu općine: Glina
 Naselje obnovljeno: 1946. g.
 Investitor: Narodna fronta grada Zagreba
 Gradnju organizirao: Ministarstvo građevina, mjesna vlast, narod i stručnjaci NO
 Izvor podataka: *** "Vjesnik", 107/1945:3.

Vojnić**1945.**

Županija: Karlovačka
 Općina – grad: općina Vojnić
 Do 1992. g. u sastavu općine: Vojnić
 Naselje obnovljeno: 1946. g.
 Investitor: Narodna fronta grada Zagreba
 Organizator gradnje: Narodna fronta grada Zagreba
 Izvođač: podaci zasada nepoznati
 Planeri-arhitekti: ing. Tušek; projektant kuća Aleksander Freudenreich
 Godine 1945. izrađena je Regulaciona osnova Vojnića u mjerilu 1:2880. Planirane su 103 kuće sa svim potrebnim sadržajima za naselje (domom kulture, crkvom, zadrudnim domom, svratištem, dječjim vrtićem, prometom, poštom, kupalištem, zdravstvenom stanicom, sajmištem, zadrudnim zgradama, vježbalištem kao i mogućnošću širenja naselja).
 U ostavštini Aleksandra Bakala sačuvan je plan Vojnića; "Vjesnik", 107/1945:3; Ostavština Aleksandra Freudenreicha, Ministarstvo kulture, Zagreb, Ilica 44

Donji Lapac**1945.**

Županija: Ličko-senjska
 Općina – grad: Donji Lapac
 Do 1992. g. u sastavu općine: Donji Lapac
 Plan obnove: nije pronađen
 Investitor: Narodna fronta grada Zagreba
 Organizator gradnje: Narodna fronta grada Zagreba
 Izvođač: nepoznat
 Planeri-arhitekti: arh. Marijan Haberle na mjestu obnove
 Izvor podataka: Razgovor s arh. M. Marasovićem; *** "Vjesnik", 107/1946:3.

Vrhovci Gornji Papučki **1946-1947.**

Županija:	Požeško-slavonska
Općina – grad:	Velika
Do 1992. g. u sastavu općine:	Požega
Naselje obnovljeno:	1946. g.
Planeri-arhitekti:	Aleksander Freudenreich
Tip obnovljenog sela:	prometnice – ulice slijede konfiguraciju terena Naselje je stradalo u Domovinskom ratu.
Izvor podataka:	Ostavština Aleksandera Freudenreicha, Ministarstvo kulture, Zagreb, Ilica 44

Korenica – obnova **1949.**

Županija:	Ličko-senjska
Općina – grad:	općina Plitvička jezera (sjedište Korenica)
Do 1992. g. u sastavu općine:	Titova Korenica
Naselje obnovljeno:	1949. g.
Planeri-arhitekti:	dipl. ing. arh. Ivo Vitić
Izvor podataka:	Štulhofer, Uchytíl, 1993:115.

Udbina **1949.**

Županija:	Ličko-senjska
Općina – grad:	općina Udbina
Planeri-arhitekti:	dipl. ing. arh. Ivo Vitić projektirao montažne drvene stambene kuće u Udbini
Izvor podataka:	Štulhofer, Uchytíl, 1993:115.

Literatura • Bibliography

1. **Arbutina, D.** (1997), *Talijanska arhitektura druge četvrtine XX stoljeća u kontekstu političkih kvalifikacija*, "Prostor", 5(2), Zagreb
2. *** (1986), *Arhitektura u Hrvatskoj 1945-1985*, "Arhitektura", XXXIX (196-199), Zagreb
3. *** (1937), *Arsia*, Trieste
4. **Belamarić, J.** (1985), *Lastovo* (vodič), Logos, Split
5. **Cvekan, P.** (1974), *Župa i selo Ferdinandovac*, Ferdinandovac
6. **Dumengjić, S.** (1938), *Obnova pogorjelog sela Donji Kraljevec*, "VPS" - Časopis za vodnu, plinsku, sanitarnu i municipalnu tehniku, 4-7, Zagreb
7. **Gavazzi, M.** (1991), *Baština hrvatskog sela*, Otvoreno sveučilište, Zagreb
8. **Geiger V.** (1993), *Kratka povijest Krndije*, "Deutsches Wort", 4-5, Zagreb
9. **Geiger, V.** (1996), *Njemačka etnička zajednica u Đakovu i Đakovštini od početka 19. stoljeća do sredine 20. stoljeća*, doct. diss., Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
10. *** (1944), "Hrvatski narod", 1173 (28. listopada 1944.)
11. *** (1969), *Južni Jadran*, Sfb Ac 1 Jugoslavia: 72-130, Split.
12. **Karač, Z.** (1994), *Urbanistički razvoj i arhitektonska baština Vukovara od baroka do novijeg doba, 1687-1945.*, u: *Vukovar - vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, NK Dr. Feletar, Koprivnica, Zagreb: 267-299.
13. **Kovačević, M.** (godina nepoznata), *Studija za osnovu planske obnove uništenih sela i reformu seoskih posjeda*, neobjavljeni rad iz ostavštine Aleksandra Bakala

14. **Kranjčević, J.** (1992), *Srećko Florschütz 1882-1960*, magistarski rad, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
15. **Kranjčević, J.** (1994), *Jedinstven primjer sveobuhvatnog dizajna ruralnih naselja, obnova sela Kolarec*, "Sociologija sela", 3-4, Zagreb
16. **Kremenić, D.** (1993), *Novo Selo Okičko*, u: *Pod Okićem* (monografija)
17. **Krpan, T.** (1997), *Brodski panoramoptikum*, Privlačica, Vinkovci.
18. **Laslo, A.** (1994), *Franjo Zvonimir Tišina*, "ČiP", XXXI (11-12), Zagreb.
19. **Leček, S.** (1993), *Prosvjetna i kulturna djelatnost "Seljačke sloge" 1925 –1929*, magistarski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
20. **Marinović-Uzelac, A.** (1986), *Naselja, gradovi, prostori*, Tehnička knjiga, Zagreb
21. **Mirković, M.** (1985), *Ekonomska historija Jugoslavije*, II. knj., Pula-Rijeka
22. *** (1944), "Narodne novine", 33/1944.
23. **Petrik, M.** (1938), *Sanitarno-tehnički rad Škole narodnog zdravlja*, "VPS", 1-2.
24. *** (1925), *Pravilnik o izradi regulacionih i nivelacionih planova za varoši i varošice u Kraljevini SHS 1925*.
25. *** (1938), *Pravilnik za uređivanje sela i manjih naselja u Savskoj Banovini*, Kraljevska banska uprava Savske banovine od 11. srpnja 1938.
26. **Radović-Mahečić, D.** (1993), *Socijalno stanovanje međuratnog Zagreba*, Radovi instituta za povijest umjetnosti, 17-2, Zagreb
27. **Vidaković, M.** (1939), *Analiza strukture i predlog za regulaciju Podravskog Đurđevca*, inauguralna disertacija za polaganje doktorskog ispita na Tehničkom fakultetu Univerziteta u Beogradu, Beograd
28. **Sić, M.** (1965), *Prilog poznavanju osobina i razvoja agrarnih naselja Srednje Posavine u Hrvatskoj*, "Geografski glasnik", 27, Zagreb
29. *** (1990), "Start", 563 (18. kolovoza 1990), Zagreb
30. **Stojičić, S.** (1996), *Raša - biser moderne arhitekture*, Integralni rad, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
31. **Štulhofer, A., Uchytíl, A.** (1993), *Ivo Vitić* (radna monografija), Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
32. **Teodorović, B.** (1939), *Regulacija sela Mandre - otok Pag*, "Tehnički list", 11-12, Zagreb
33. **Vujić, Ž.** (1995), *Izložba u Zagrebu 1881. godine*, "Život umjetnosti", XXX (56-57), Zagreb
34. *** (1945), "Vjesnik", 107, 152.
35. *** (1946), "Vjesnik", 4. veljače 1946.
36. **Živković, Z., Horvat, M.** (1986), *Pustare na Belju*, u: *Belje* (monografija): 421-430.

Izvori • Official Documentation

Ostavštine • Legacies

1. **Bakal, A.**, privatna ostavština
2. **Freudenreich, A.**, ostavština, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Ilica 44
3. **Planić, S.**, ostavština, Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu

Privatne zbirke • Private collections

1. **Marasović, M.**, Izvještaj Ministarstva građevina o gradnji naselja Gradac kod Makarske
2. **Rocco, N.**, Fotokopije planova izgradnje radničkog naselja Podlabin u Labinu

Summary • Sažetak**The Spatial Planning of Croatian Rural Regions/Villages from the mid-19th to mid-20th c.**

In this paper the author gives over 20 examples of newly-founded, reconstructed or relocated villages demonstrating changes in the spatial planning and legislative regulation of rural areas in Croatia from the mid-19th to the mid-20th c. In that period there were great changes in the spatial planning of rural areas.

The period under consideration is divided into three parts to make the changes easier to understand.

In the first part (from the mid-19th c. to the First World War) two opposite types of rural settlements existed. While, on the one hand, new villages were still being founded, on the other there existed highly organised rural settlements - desolate areas adapted to what was then modern agriculture. The structure of these desolate areas was strictly functionally and zonally organised. The buildings themselves were built according to the highest current standards of fire-prevention, water-regulation and other technical demands. The richest houses were designed incorporating historicist and Secession elements.

In the newly founded villages spatial planning was reduced to: simply determining the use of the land, locating the building on the plot, and balancing the various interests of a relatively small number of users while meeting fire-prevention, water-regulation and public health conditions. The buildings were built by the settlers themselves, of wood from the immediate environment.

In the second part (between the two World Wars) of the period analysed, the School of Public Health and Hygiene Institute were deeply involved in care for rural Croatia. They organised numerous activities in villages to improve living and work conditions. In that period the importance of the village grew, and many architects sought for the ideal type of village house and its variations using current social and functional principles. At that time more attention was paid to shaping a certain region.

For the first time, in 1938, legislation was passed about the procedure for making and adopting village regulation plans (though this has still not been implemented). It demanded proper land registers and meeting basic technical and configuration conditions.

The first major architectural competition for general rural reconstruction was called in 1944 for the standardised reconstruction of villages destroyed in the Second World War. The purpose was for villages to preserve their traditional regional characteristics during reconstruction.

Devastation during the Second World War left villages very badly damaged. For this reason a model for fast and cheap construction was sought using new materials and industrial production. Many trained architects participated in the reconstruction. Spatial planning requires constant monitoring of an entire area and professional activity in more than just individual cases. The participation of the public or users is legally required in making regulation plans. The foundation of the Building and Design Agency of Croatia, later the Urban Planning Institute of Croatia, inaugurated a modern approach on the national level to monitoring conditions and active participation in spatial planning.

Jasenka Kranjčević

Biografija • Biography

Mr. sc. **Jasenska Kranjčević**, dipl. ing. arh., od 1981. godine pohađa Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu na kojem je diplomirala 1987. godine. Magistrirala je 1992. godine na Poslijediplomskom studiju "Graditeljsko nasljeđe" na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu na temu *Florschütz Felix (Srečko) 10. 5. 1882. - 24. 3. 1960.* Interes joj je planiranje ruralnog prostora i obnova sela. 1994. godine prijavila je doktorat na temu *Obnova sela i malih gradova - prijedlog za strategiju obnove* na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

Arch. **Jasenska Kranjčević**, M.Sc. from 1981 she studied at the Faculty of Architecture of Zagreb University, from which she graduated in 1987. In 1992 she obtained the master's degree at the postgraduate study "Architectural heritage" at the Faculty of Architecture of Zagreb University with the master's thesis *Florschütz Felix (Srečko) 10. 5. 1882 - 24. 3. 1960.* Her interest is the planned development of rural space and renewal of the countryside. In 1994 she signed up for the doctor's degree with the thjesis *Renewal of villages and small towns - proposal of renewal strategy* at the Faculty of Architecture of Zagreb University.

PROSTOR

ISSN 1330-0652
CODEN PORREV
UDK • UDC 71/72
GOD. • VOL. 7(1999)
BR. • NO. 1(17)
STR. • PAG. 1-142
ZAGREB, 1999.
siječanj-lipanj • January-June